

Η ιστοριογραφία της αρχαίας επιστήμης κατά τον Martin Bernal

Ένα βήμα προς, δύο βήματα πίσω

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ

ΟΙ ΔΥΟ τόμοι του βιβλίου του Martin Bernal, *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*¹, δεν πραγματεύονται συστηματικά το ζήτημα της καταγωγής και εξέλιξης της αρχαίας επιστήμης. Ωστόσο οι έντονες αντιδράσεις που προκάλεσε η κεντρική του θέση για την πρωτοεμφάνιση του πολιτισμού στην Αφρική, ανάγκασαν τον Bernal να δημοσιεύσει ένα συμπληρωματικό άρθρο², όπου διευκρινίζει πώς ακριβώς εφαρμόζονται οι αμφιλεγόμενες απόψεις του στη συγκεκριμένη περιοχή της αρχαίας επιστήμης. Στο άρθρο αυτό ο Bernal ισχυρίζεται ότι η ιατρική, τα μαθηματικά και η αστρονομία αναπτύσσονται στην Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία για πρώτη φορά και σε τέτοιο βαθμό, ώστε η ανάπτυξη των αντίστοιχων επιστημών στην Ελλάδα πρέπει να αποδοθεί αποκλειστικά σε επιδράσεις που προέρχονται από αυτούς τους πολιτισμούς.

Στα σύντομα σχόλια τα οποία ακολουθούν δεν πρόκειται να επιχειρήσω λεπτομερή παρουσίαση και ανασκευή της προβληματικής του Bernal. Ιστορικοί της αρχαίας επιστήμης με μακρόχρονη ερευνητική πείρα, ανάμεσα στους οποίους και ο R. Palter³, ανέλαβαν αυτό το έργο. Οι δικές μου παρατηρήσεις εντάσσονται στα πλαίσια της συζήτησης που ξεκίνησαν μελετητές της αρχαίας επιστήμης όπως ο G. Lloyd, ο H. von Staden, ο D. Pingree σχετικά με τις μεθόδους συγγραφής της ιστορίας της αρχαίας επιστήμης⁴. Με ενδιαφέρει, δηλαδή, να θίξω μερικά, τουλάχιστον, ζητήματα της μεθοδολογίας του Bernal, τα οποία θεωρώ ότι καθορίζουν το είδος των ερωτημάτων που θέτει, και συνεπώς τον τύπο των συμπερασμάτων στα οποία καταλήγει.

Η αφετηρία της επιχειρηματολογίας του Bernal είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί υπογραμμίζει ένα καίριο πρόβλημα της ιστοριογραφίας της αρχαίας επιστήμης. Ο Bernal υποστηρίζει ότι η μονομέρεια της παραδοσιακής άποψης η οποία τονίζει το ρόλο των αρχαίων Ελλήνων και παραβλέπει την προσφορά των άλλων αρχαίων πολιτισμών στην εξέλιξη της επιστημονικής σκέψης, οφείλεται στο ότι οι ιστορικοί της αρχαίας επιστήμης στη Δύση διαβάζουν το παρελθόν αναχρονιστικά, επηρεασμένοι από τις προκαταλήψεις τους και τις ιδεολογικές τους τοποθετήσεις. Πράγματι, κανείς δεν θα

μπορούσε να αμφισβητήσει το πόσο επιζήμια αποτελέσματα έχει για την ιστορία της αρχαίας επιστήμης η αποδοχή ενός άκριτου Ελληνοκεντρισμού, ο οποίος αρνείται τη συμβολή διαφορετικών παραδόσεων και δεν παίρνει υπόψη του τις τυχόν παραμορφωτικές αναγνώσεις της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς.

Μέχρι εδώ οι απόψεις του Bernal με βρίσκουν απολύτως σύμφωνη. Υπάρχει όμως και η εμμονή του ως προς τη σημασία των επιδράσεων από την Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία, εμμονή η οποία καταστρέφει, νομίζω, το όλο εγχείρημα. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να αναφέρω, έστω και περιληπτικά, τρία σημεία που, κατά τη γνώμη μου, μειώνουν το ενδιαφέρον της προσέγγισης του Bernal στην ιστορία της αρχαίας επιστήμης: (α) Η διαπίστωση του Bernal για το ενδεχόμενο παρανόησης της ιστορίας της αρχαίας επιστήμης δεν είναι πρωτότυπη. (β) Ο Bernal δεν κατανοεί και δεν αναλύει επαρκώς την πολυμορφία των δυσκολιών συγγραφής της ιστορίας της αρχαίας επιστήμης. (γ) Το ιστοριογραφικό πρόβλημα που επισημαίνει ο Bernal παγιδεύει και τη δική του πρόταση για την καταγωγή της αρχαίας επιστήμης.

Και εξηγώ:

(α) Τόσο αρχαίοι όσο και σύγχρονοι μελετητές της ιστορίας της αρχαίας επιστήμης συχνά έχουν επισημάνει ότι δεν θα πρέπει να επικεντρώνεται η προσοχή μας μόνο στα επιστημονικά επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων, και επομένως να παραγνωρίζεται η συμβολή των άλλων λαών. Άλλωστε δεν είναι λίγες οι φορές που έχει τονισθεί ότι η επιστημονική παραγωγή των αρχαίων Ελλήνων βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της ιατρικής, των μαθηματικών και της αστρονομίας στην Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία. Για παράδειγμα, ο Αριστοτέλης (*Μετά τα φυσικά* 981β23-25) ρητά δηλώνει ότι τα μαθηματικά αναπτύχθηκαν αρχικά στην Αίγυπτο, ενώ το έργο του O. Neugebauer καταδεικνύει σε όλες τις λεπτομέρειες την προσφορά των Αιγυπτίων και των Βαβυλωνίων στην εξέλιξη των μαθηματικών και της αστρονομίας.

(β) Οι ιδεολογικές προκαταλήψεις που οδήγησαν, και συνεχίζουν να οδηγούν, στη διαστρέβλωση της ιστορίας της αρχαίας επιστήμης είναι μόνον ένα από τα ιστοριογραφικά

προβλήματα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε. Ζητήματα όπως το πώς κατανοούν οι ίδιοι οι αρχαίοι πολιτισμοί την έννοια «επιστήμη», ή ποια είναι τα κριτήριά τους για την ταξινόμηση των διαφόρων επιστημών, ή τι είδους μεθοδολογία επιλέγουν σε κάθε διαφορετική επιστήμη είναι εξίσου σημαντικά στην προσπάθειά μας να αποφύγουμε αναχρονιστικές αναγνώσεις των περιορισμένων κειμένων που διασώζουν τα επιστημονικά επιτεύγματα της αρχαιότητας. Επίσης, η ιστοριογραφία της αρχαίας επιστήμης έχει ακόμη να καλύψει τα κενά που δημιουργούνται από την ανεπαρκή εξέταση και ανάλυση κειμένων που αναφέρονται σε τομείς της αρχαίας επιστήμης, όπως για παράδειγμα η αστρολογία, ή από την μέχρι τώρα αποσιώπηση της συμβολής των γυναικών στην

των απαρχών της επιστήμης τίθεται έτσι από τον Bernal, ώστε η απάντηση που δίνει, αν και διαφέρει από την παραδοσιακή, μας πισωγυρίζει σε τρόπους κατανόησης της ιστορίας της επιστήμης που ελπίζαμε ότι έχουν πια ξεπεραστεί.

ανάπτυξη επιστημών, όπως για παράδειγμα η ιατρική.

(γ) Ο Bernal θεωρεί υπεύθυνες τις ιδεολογικές προκαταλήψεις των δυτικών ιστορικών της αρχαίας επιστήμης για την υπερεκτίμηση του ρόλου των αρχαίων Ελλήνων στην εξέλιξη των επιστημών. Καταφέρνει όμως ο ίδιος να είναι απολύτως απαλλαγμένος από αντίστοιχες προκαταλήψεις, όταν επιμένει ότι οι απαρχές της επιστήμης πρέπει χωρίς ενδοιασμούς να αποδοθούν στους Αιγυπτίους; Δεν απλοποιεί και δεν παρανοεί εξίσου τις μαρτυρίες των πηγών μας, όταν διακηρύττει ότι η καταγωγή όλων των επιστημών πρέπει να αναζητηθεί στις ανακαλύψεις ενός και μόνο πολιτισμού;

Η απομάκρυνση από την παραδοσιακή άποψη του Ελληνοκεντρισμού ήταν πράγματι ένα βήμα στην προσπάθεια να ιδωθεί η καταγωγή και εξέλιξη των επιστημών στην αρχαιότητα ως ένα πολυσύνθετο φαινόμενο. Οι ιστορικοί των αρχαίων επιστημών επιζητούν σήμερα να αποσαφηνίσουν έννοιες όπως «επίδραση», «επιρροή», «ενσωμάτωση», «μεταβίβαση», «μεταφορά», «συγγένεια», και τονίζουν ότι η σχέση ανάμεσα στην επιστημονική παραγωγή των διαφόρων πολιτισμών δεν είναι μονόδρομη αλλά συγκροτεί μια κοινή παράδοση που συνέχεια εμπλουτίζεται. Δυστυχώς, το ερώτημα

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. M. Bernal, *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, i: The fabrication of ancient Greece 1785-1985 (New Brunswick, N.J., 1987); ii: The archaeological and documentary evidence (New Brunswick, N.J., 1991).
2. M. Bernal, «Animadversions on the Origins of Western Science», *Isis* 83 (1992), 596-607.
3. R. Palter, «Black Athena, Afro-Centrism and the History of Science», *History of Science* 31 (1993), 227-287.
4. Τα άρθρα του G. Lloyd, «Methods and Problems in the History of Ancient Science», του H. von Staden, «Affinities and Elisions: Helen and Hellenocentrism» και του D. Pingree, «Hellenophilia versus the History of Science» βρίσκονται στο περιοδικό *Isis*, 83 no. 4 (1992), το οποίο είναι αφιερωμένο στην αρχαία επιστήμη και έχει το γενικό τίτλο «The Cultures of Ancient Science».